

מבט על, גיליון 852, 14 בספטמבר 2016

שבע שנים לשעת השין, והספירה נמשכת

אפרים אסכולאי

ההנחה שרווחה בבסיס החתימה על תכנית הפעולה המשותפת (הסכם הגרעין) בין שש המעצמות לאיראן (יולי 2015) הייתה שאיראן תמלא את חלקה בעסקה, לפחות במהלך השנים הראשונות להסכם. בשל הבעיות בהסכם, לא היה קל לממשל האמריקני לשכנע את המערכת הפוליטית בארצות הברית לקבלו, אולם, הטיעון המשכנע המרכזי של הממשל היה כקביעתו של הנשיא ברק אובמה, כי ההסכם האריך את "זמן הפריצה לפצצה" (קרי הזמן הנדרש לייצר אצווה ראשונה של חומר בקיע, שהוא רכיב חיוני לפצצה גרעינית) של איראן, מחודשיים לשנה. עם זאת, הבעיה העיקרית היא שההסכם כולל סעיפים המגדירים צירי זמנים, שבהם יסתיימו רוב ההגבלות המוטלות בהסכם. הדיון להלן ינתח מה עלול להתרחש כאשר יגיע סיומה של תקופת רוב ההגבלות.

במאמר לא יידון מסלול ייצור הפלוטוניום, מכיוון שמסלול זה מתייחס לפרויקט ארוך טווח עם זמני פריצה, שנכון לעכשיו הם נמדדים בשנים. בנוסף, לא יידון המחקר ופיתוח (מו"פ) של מנגנוני נפץ גרעיניים, שהם אסורים אך אינם מנוטרים דרך קבע על ידי הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית (סבא"א), וכן מערכות שיגור הנשק שאינן חלק מהסכם הגרעין (אלו שני תחומים שבהם, כפי הנראה, איראן ממשיכה להתקדם). החשש שבו נתמקד הוא מסלול העשרת האורניום, שהוא הקריטי בפרויקט הגרעין של איראן.

ציר הזמנים שכופה הסכם הגרעין על פרויקט ההעשרה הוא כדלקמן:

- מחקר ופיתוח המבוסס על שתי מכוונות של שבעת סוגי צנטריפוגות גז מתקדמות יכול לצאת לדרך באופן מידי. הסכם הגרעין אינו מתנה כי על המו"פ להתבצע תמיד עם אותן מכוונות. באופן זה, מכוונה יכולה להיבדק, לעבור שיפורים בתכנון, ולאחר מכן היא תוסר ותצא משימוש וסוג חדש מאותו מודל יוכל לעבור התקנה ובדיקה. הבדיקה המכנית של המכוונות, שנעשית ללא שימוש באורניום, יכולה להתבצע הן בנתנו והן בטהרן.
- במהלך השנה השמינית ממועד "יום היישום" (שהחל ב-2016), איראן תורשה להתקין, לבדוק ולהעשיר באמצעות 30 יחידות, שכל אחת מהן תשתיך למודלים המתקדמים יותר, IR-6 ו-IR-8.
- איראן תידרש להחזיר את תוצרי תהליך ההעשרה למצב של אורניום טבעי למשך שנתיים נוספות, וכך לבטל את תהליך ההעשרה.
- בין השנה העשירית לשנה החמש עשרה, איראן תורשה להעשיר אורניום ככל רצונה, כל עוד רמות ההעשרה יוותרו מתחת ל-3.67% -- סף המתאים לשימוש בכורי כוח לייצור חשמל.
- בתום השנה החמש עשרה, לא תוחל אף מגבלה על הכמויות, המיקומים ורמות ההעשרה באיראן.

עולה מכך שהאופציה הזמינה מיידית לאיראנים היא המשך המחקר והפיתוח של שבעה סוגים מתקדמים של צנטריפוגות גז להעשרת אורניום. צנטריפוגות אלה יהיו מסוגלות לבצע העשרה באופן יעיל הרבה יותר מאשר מודל IR-1 הנוכחי, המיושן למדי, שבו היא רשאית להמשיך ולהשתמש בכפוף למגבלות על מספר הצנטריפוגות המשמשות להעשרה וכמות החומר המעושר שיכול להישאר ברשותה. לכן, סביר להניח שבעתיד הלא מאוחר, איראן תחזיק ברשותה מודלים עובדים של כמה תכנונים שונים, עם יעילות העשרה מקסימלית שיכולה להגיע לפי עשרה

או יותר מהמודל הנוכחי. עם זאת, אסור לה להתקין מערכים הכוללים חיבור מספר רב של צנטריפוגות לצורך תהליך ההעשרה, ואסור לה להתקין את המכונות בנתנו (מתקן ההעשרה האיראני הגדול) למשך שמונה שנים לפחות, ולאחר מכן יש הגבלות על היקף ההתקנה למשך שנתיים נוספות.

אם איראן תציית לכל תו ופסיק בהסכם, הרי שבבוא השנה השמינית, ואולי אף הרבה קודם לכן, היא תהיה במצב שכבר יש ברשותה יכולת לייצר מכונות רבות ככל שתראה ובקצב הייצור שתבחר, אפילו אם הייצור לא התרחש בפועל קודם לשנה השמינית. נכון לשנה העשירית, זמן הפריצה של איראן כבר צפוי להתקצר משמעותית. נכון לשנה החמש עשרה, איראן תורשה רשמית לעשות ככל רצונה, לרבות להעשיר כמויות גדולות לרמות של שימוש צבאי (סביב 90%). במקרה כזה יימדדו זמני הפריצה בשבועות ולא בחודשים, בהנחה שפעילותה בתחום המחקר והפיתוח של מנגנוני נפץ גרעיני לא נחשפה.

המחסומים שעומדים בין היכולות של איראן לבין יישום יכולות אלה, הם: ההתחייבויות הרשמיות של איראן בכפוף לאמנה לאי-הפצת נשק גרעיני (NPT) ולהסכם הגרעין, מנגנון האימות של סבא"א, והיכולת להוציא לפועל ביקורת מאתגרות במתקנים לא-מוצהרים על בסיס מידע מודיעיני.

המלכוד טמון בהנחה שאיראן תמשיך גם בתקופה זו לציית להתחייבויותיה במסגרת הסכם הגרעין. הבעיה היא כפולה: ראשית, איראן כבר עתה תרה אחר טכנולוגיות אסורות ורכש טכני, מה שמטיל בספק את תקפות ההנחה. שנית וחשוב מכך, מניעת איראן מהשגת נשק גרעיני אינה יכולה להתבסס אך ורק על אמון. איראן התעלמה בעבר מהתחייבויותיה לאמנת NPT, והתעלמה גם מתביעות מועצת הביטחון בנוגע למחקר ופיתוח סביב תכנית הטיילים שלה, לרבות עריכת ניסויים. לו ניתן היה לתת אמון באיראן שתציית להתחייבויותיה הבינלאומיות, לא היה כל צורך במנגנון האימות "חסר התקדים", ששולב בהסכם הגרעין.

בעיה נוספת נוגעת למנגנון האימות. למרות תיאורו כטוב ביותר מאי פעם, הוא עדיין לא הוכח בשטח. שני הליקויים המרכזיים בו הם העובדה שביצוע ביקורות באתרים לא מוצהרים יהיה תלוי בזמינות המודיעין, וזה אף פעם אינו מושלם, וכן שאינו כולל סמכות לבצע ביקורת על עבודת המו"פ של איראן על מערכות השיגור.

הסבירות הגבוהה היא שבחלוף עשר השנים, איראן תחדש ייצור אורניום בדרגת העשרה גבוהה, וכך תרכוש יכולת לייצר נשק גרעיני כמעט בכל רגע שתראה בכך, עם זמן פריצה שיופחת כבר לכדי חודשיים ואפילו פחות. מכאן, שהסכם הגרעין הוא אולי נסיגה עבור איראן, אך נסיגה זמנית בלבד. דחיית הסוגיה למשך עשר שנים או פחות היא שולית בקנה מידה היסטורי. איראן יודעת להיות סבלנית, ואלא אם יחולו שינויים דרמטיים במשטר האיראני או במדיניות שלו, אין ספק שתגיע למטרתה.

הברכות האופוריות שנשמעו מצד לפחות חלק ממנהיגי העולם בעקבות חתימת הסכם הגרעין השכיחו כי השמחה עלולה להתחוויר כקצרת ימים. אולם, אם העולם רוצה למנוע מאיראן להשיג את שאיפותיה הגרעיניות, יידרש שינוי בגישה של מועצת המנהלים של סבא"א כלפי הסוגיה. איראן צריכה לכל הפחות לספוג גינויים על פעילותה בעבר בתחום הגרעין. האווירה הנוכחית מתמקדת רק במניעת משבר הגרעין עם איראן, ואינה תורמת כמעט מאומה לפעולות מניעה שעניינן התרחיש הפוטנציאלי של פריצה איראנית לפצצה בתוך עשר עד חמש עשרה שנים. בנסיבות אלה, כאשר הספירה לאחור תסתיים, סביר מאוד שנמצא עצמנו מול איראן גרעינית.